

Janina Kostkiewicz <https://orcid.org/0000-0003-2291-886X>

Uniwersytet Jagielloński

**O REALNĄ PRZEMIANĘ ŚWIATA EDUKACJI:
BOGUSŁAW ŚLIWERSKI, *KULTURA RYWALIZACJI
I WSPÓŁPRACY W SZKOLE*. WARSZAWA: WOLTERS
KLUWER, 2022, SS. 379. ISBN 978-83-8286-274-4**

For Real Transformation of the World of Education

S u m m a r y: The question of the phenomenon of rivalry implemented at school is one of the most difficult. Bogusław Sliwerski has made the culture of rivalry and cooperation at school the subject of a monograph – a difficult one, because it does not bring definite answers. The topic is important, because without both of them – rivalry and cooperation – there will be no success, either on an individual or social level. Reinforcing the phenomenon of rivalry in the 21st century with the dimension of struggle as a game of power, success or any kind of domination and profit, reveals its dual character – when the obverse is rivalry, the reverse is cooperation. The monograph carries a warning against excessive entanglement of education in any games.

K e y w o r d s: Bogusław Śliwerski, school, competition, cooperation, culture of competition

„Ludzie, którzy zajmują się działalnością naukową,
nie mogą pominąć pytania o sens swojej pracy”¹

Profesor Bogusław Śliwerski jest uczonym z wielokrotnie nadawanym tytułem doktora *honoris causa*, badaczem, humanistą, autorem monografii, które współtworzą samo centrum dyskursu o stanie współczesnej edukacji. Wystarczy wskazać pojawiające

¹ Józef Koziński, *Nauka i osobowość* (Warszawa: Wiedza Powszechna, 1979), 162.

się kolejno książki – *Edukacja (w) polityce. Polityka (w) edukacji* (Kraków 2015), *Meblowanie szkolnej demokracji* (Warszawa 2017), *Książki (nie)godne czytania?* (Kraków 2017), *Habilitacja. Diagnoza. Procedury. Etyka. Postulaty* (Kraków 2017), *Turystyka habilitacyjna Polaków na Słowację w latach 2005–2016* (Warszawa 2018), *Pedagogia harcerskiego wychowania* (Kraków 2018), *(Kontr-)rewolucja oświatowa. Studium z polityki prawicowych reform edukacyjnych* (Łódź 2020), *Wprowadzenie do teorii krytykoznawstwa. Krytyka naukowa (nie tylko) w pedagogice* (Kraków 2021) i w końcu *Kultura rywalizacji i współpracy w szkole* (Warszawa 2022) – by doświadczyć nie tylko efektów pracy zaangażowanego badacza współczesnej edukacji, lecz także – a może przede wszystkim – rzadkiej dzisiaj postawy pedagoga-humanisty, posiadającego misję i konsekwentnie ją realizującego. W bliższej perspektywie – w moim odczuciu – jest nią osobista walka uczonego o realną przemianę polskiej edukacji; w perspektywie dalszej – walka o realną przemianę świata.

Książka B. Śliwerskiego *Kultura rywalizacji i współpracy w szkole* – obok pracowników naukowych i studentów pedagogiki, prawa, psychologii, socjologii – przeznaczona jest także dla nauczycieli szkół, przedszkoli, wychowawców placówek opiekuńczych. Autor cały pierwszy i obszerny rozdział poświęca uporządkowaniu pojęć oraz strategii działania składających się zarówno na kulturę rywalizacji, jak i współpracy: współzawodnictwu (antagonistycznemu i twórczemu), a także jego strategiom, rywalizacji i współpracy, konkurencji, walce, wojnie jako szczególnemu rodzajowi rywalizacji, agonistyce, grze, rozgrywce, wyścigowi. Uderza tu interdyscyplinarne² podejście – bowiem troską Autora są problemy oraz ich rozwiązywanie – i to ten fakt, jako pierwszoplanowy, daje takie ujęcia i rozwiązania. Rozdział drugi traktuje o makrospołecznych i makropolitycznych uwarunkowaniach rywalizacji w edukacji. Mocno postawionym zagadnieniem jest tu „Rankingoza i konkursomania, czyli wielka gonitwa w edukacji” (tytuł pierwszego podrozdziału). Autor stwierdza – a trzeba zauważyć, że nie jest to cecha tylko szkoły polskiej, ale również konkurencyjnych gospodarek świata – że „[p]odporządkowanie powszechnej edukacji prawom gospodarki rynkowej i ideologii konkurencji prowadzi do ograniczeń wolności i demokracji na rzecz dominacji wymierności i porównywalności osiągnięć”³. Prowadząc Czytelnika poprzez różne aspekty, zyski i straty konkurencyjności – konkursomanii, rankingozy i presji międzynarodowej w tej kwestii – dochodzi do przekonania o pozytywnym jednak wydzwisku zjawiska, wskazując na fakt, iż mimo wzmocnienia fenomenu rywalizacji o „aspekt walki jako gry o sukces, władzę, dominację, zyski, elektorat,

² Obok klasycznej i najnowszej naukowej literatury pedagogicznej przykładowo znajdujemy: Chantal Mouffe, *Agonistyka. Polityczne myślenie o świecie*, tłum. Barbara Szelewa (Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2015); Konrad Lorenz, *Regres człowieczeństwa*, tłum. Anna Tuszyńska (Warszawa: PIW, 1986); George Stalk, Rob Lachenauer, *Hardball, czyli twarda gra rynkowa*, tłum. Tomasz Rychon, Jerzy Łodyga (Gliwice: Onepress, 2005).

³ Bogusław Śliwerski, *Kultura rywalizacji i współpracy w szkole* (Warszawa: Wolters Kluwer, 2022), 81.

poparcie”⁴, fenomen ten odsłonił swoją dwoistą naturę, bowiem jego rewers stanowi współpraca. Relacja ta nie jest zwrotna, ponieważ rywalizacja nie może obejść się bez współpracy, ale ta bez rywalizacji może mieć miejsce – co podkreślone zostanie dodatkowo w „Zakończeniu”.

Podążając za Autorem, nie otrzymujemy gotowej/ostatecznej odpowiedzi na pytanie o to, co jest lepsze, mimo wielu postulatów doskonalących istniejący stan rzeczy: rywalizacja czy jej luzowanie, a może zupełne odchodzenie od niej? Nie należy też, moim zdaniem, domagać się od Autora tego typu rozstrzygnięcia, gdyż wielość uwarunkowań tych kwestii zwyczajnie czyni ów zamiar ryzykownym, relatywizuje jego sens. Stanowiskiem tym Profesor B. Śliwerski – jak już wielokrotnie czynił w swoich innych tekstach – zapewnia nauczycielom obszar wolności, otwiera przestrzeń. Przybliży złożoność zjawiska i daje argumentację dla wielu opcji mogących tu dochodzić do głosu – tym samym podsuwa Czytelnikowi naukowe argumenty do wyboru własnego działania, stanowiska, decyzji.

Szereg szczegółowych zagadnień współtworzących wewnątrzszkolne uwarunkowania rywalizacji jest przedmiotem rozdziału trzeciego. Tutaj zatem Autor zamieszcza to, co najbardziej – moim zdaniem – zainteresuje pedagogów-praktyków: od konfliktów wewnątrzszkolnych i usytuowania lojalności w horyzoncie wartości, poprzez wyniki (braki) wychowania, gry różnych typów, błędy organizatorów współzawodnictwa, aż po ściąganie jako nieuczciwą rywalizację, a także sublimację instynktu walki czy problemy wypalonej przestrzeni zawodowej nauczyciela. Rozdział czwarty, zatytułowany „Intrasubiektywne wymiary rywalizacji” (s. 240–259), otwierają rozważania o zobowiązaniach nauczycieli i uczniów, jakie wynikają z elitarności szkoły. Wiąże się z tym problem odporności na porażki zarówno uczniów, jak i nauczycieli. Bogusław Śliwerski kreśli tu strukturę charakteru ukształtowanego do odporności na porażki, charakteru przygotowanego do aktywności społecznej oraz samorealizacji (zob. s. 251–252) – nie streszczam, lecz zachęcam do drobiazgowej analizy i poddania tej struktury głębokiej refleksji, bo warto.

Monografię zamyka rozdział piąty, mający tytuł „Ku wewnątrzszkolnej współpracy” (s. 260–346) – co z perspektywy humanistycznej daje budujące domknięcie podjętego problemu. Wśród jego 13 podrozdziałów znajduje się cały szereg aspektów interdyscyplinarnie pojmowanej współpracy, od źródeł solidarnościowej walki o demokratyzację szkolnictwa poczynając, poprzez przegląd 30 lat polskiej transformacji, wewnątrzszkolne doskonalenia nauczycieli i ich współdziałanie z rodzicami, po teoretyczno-praktyczne przesłanki edukacji kooperacyjnej i wychowującej oraz konstruktywistyczny model nauczania.

Z „Zakończenia” można wyczytać kwintesencję podjętego w monografii problemu:

⁴ Tamże, 347.

Powinniśmy rywalizację traktować jako fenomen dwoisty, którego drugą stroną jest współpraca. Zarówno w rywalizacji zespołowej, jak indywidualnej współdziałanie to warunek osiągnięcia sukcesu. Podobnie z kategorią wrogości i gościnności [...]. Fenomen rywalizacji został w XXI wieku wzmocniony o aspekt walki jako gry o sukces, władzę, dominację, zyski, elektorat, poparcie itp., a zarazem odsłonił swój dwoisty charakter, gdyż nie jest to samoistny, dający się wyodrębnić sposób działania. Jego rewersem jest bowiem współpraca. [...] Niektórzy płacą wysoką cenę za to, że chcą być szybsi, sprawniejsi, silniejsi itp., ale czy są dzięki temu zdrowsi i mądrzejsi?⁵

Dynamika rozwoju społeczeństw wymaga od instytucji, by zachęcała młodzież do ciągłego doskonalenia się. Zachęta ta jest w dzisiejszej rzeczywistości oświatowej bardzo ważna ze względu na niekończące się wprowadzanie edukacji w konteksty polityki – powstające w wyniku tego straty ponosi edukacja, rzadko polityka. W swych analizach B. Śliwerski ostrzega reformatorów edukacji przed wikłaniem się „w gry polityczne, światopoglądowe omnipotencje, technokratyczne mrzonki czy romantyczne fikcje”⁶. Mimo to rywalizacja i współpraca wpisują się w trend czasów do tego stopnia, że nawet „naczelna triada wartości w temporalnym wymiarze życia osoby pojawia się aspektowo i wymaga aktualizacji w obrębie egzystencji podmiotu”⁷.

Książkę czyta się – dotyczy to języka, stylu, struktury, autorskiego sposobu pisania – wręcz z estetyczną rozkoszą wynikającą nie tylko ze znakomitego stylu i języka, ale także z emanującej z niej wizji szkoły oraz edukacji, wizji pozytywnej z nigdy niesłabnącym dążeniem do jej doskonalenia. Doświadczamy tego, gdy pisze: „W szkołach elitarnych kształcić może elita nauczycieli, gdyż jakakolwiek przeciętność, niższy poziom czy brak nawet częściowych kompetencji jest natychmiast wychwycony przez uczniów, prowadząc do demaskacji i dewaluacji autorytetu pedagoga”⁸. W całą koncepcję promowanej kultury rywalizacji i współpracy wpisane jest zobowiązanie do sięgania po „ideał” człowieka, wychowania, rozwoju, świata... Propozycja autorska jawi się tu niczym wykuwanie drogi do realnej naprawy edukacji. Jest ona pokazana jako misja nauk stosowanych, a przede wszystkim misja pedagogiki. Bogusław Śliwerski – mimo wyrażanych obaw, wątpliwości, przywoływania obiektywnych konieczności i uwarunkowań wewnętrznych (osobowościowych) oraz zewnętrznych – rzeczywiście zabiega o realną przemianę świata edukacji. Więcej, bez większego ryzyka można twierdzić, że Autor podjął – nie po raz pierwszy przecież w swej bogatej twórczości, najczęściej odnoszonej do spraw aktualnych – walkę o „tę sprawę”

⁵ Tamże, 347–350.

⁶ Bogusław Śliwerski, *(Kontr-)rewolucja oświatowa. Studium z polityki prawicowych reform edukacyjnych* (Łódź: Wydawnictwo UŁ, 2020), 209. Zob. też: Dominika Jagielska, *Hybrydy ideologii edukacyjnych polskich polityków* (Kraków: Wydawnictwo UJ, 2014).

⁷ Janina Kostkiewicz, „Temporalna zmienność życia wartościowego a uniwersalizm wartości w świetle filozofii i pedagogiki realistycznej”. *Polska Myśl Pedagogiczna* III, 3 (2017): 43.

⁸ Bogusław Śliwerski, *Kultura rywalizacji*, 243.

Z jednej strony pedagogom wiadomo, że spektakularny efekt jest tutaj rzeczą trudną, z drugiej jednak wiadomo, że szczególnie w edukacji „kropla drąży skałę” – a dla humanisty ta kwestia ma głębokie znaczenie.

Streszczenie: Pytanie o fenomen rywalizacji realizowanej na terenie szkoły należy do najtrudniejszych. Bogusław Śliwerski uczynił kulturę rywalizacji i współpracy w szkole tematem monografii – trudnej, bo nieprzynoszącej jednoznacznych odpowiedzi. Temat jest ważny, bo bez nich obu – rywalizacji i współpracy – nie będzie sukcesu, ani w wymiarze indywidualnym, ani społecznym. Wzmocnienie fenomenu rywalizacji w XXI wieku o wymiar walki jako gry o władzę, o sukces lub jakikolwiek rodzaj dominacji i zysków odsłania jej dwoisty charakter: gdy awerssem jest rywalizacja, rewerssem – współpraca. Monografia niesie ostrzeżenie przed nadmiernymi uwikłaniami edukacji we wszelkie gry.

Słowa kluczowe: Bogusław Śliwerski, szkoła, rywalizacja, współpraca, kultura rywalizacji

Bibliografia

- Jagielska, Dominika. *Hybrydy ideologii edukacyjnych polskich polityków*. Kraków: Wydawnictwo UJ, 2014.
- Kostkiewicz, Janina. „Temporalna zmienność życia wartościowego a uniwersalizm wartości w świetle filozofii i pedagogiki realistycznej”. *Polska Myśl Pedagogiczna* III, 3 (2017): 31–44.
- Kozielecki, Józef. *Nauka i osobowość*. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1979.
- Lorenz, Konrad. *Regres człowieczeństwa*, tłum. Anna Tuszyńska. Warszawa: PIW, 1986.
- Mouffe, Chantal. *Agonistyka. Polityczne myślenie o świecie*, tłum. Barbara Szelewa. Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej, 2015.
- Stalk, George, Rob Lachenauer. *Hardball, czyli twarda gra rynkowa*, tłum. Tomasz Rychoń, Jerzy Łodyga. Gliwice: Onepress, 2005.
- Śliwerski, Bogusław. *Edukacja (w) polityce. Polityka (w) edukacji*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2015.
- Śliwerski, Bogusław. *(Kontr-)rewolucja oświatowa. Studium z polityki prawicowych reform edukacyjnych*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020.